

Şehrin Mafizası

YeniGün GAZETESİ'NİN
ÜCRETSİZ KÜLTÜR-SANAT İLAVESİDİR

CİLT: 8 • SAYI: 17

HAZIRLAYANLAR: SADIK GÖKCE - ANUŞ GÖKCE

19 AĞUSTOS 2026 ÇARŞAMBA

DEDE KORKUT -4

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KADIN KİMLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

**HALE
GÜRBÜZ**

Dede Korkut Hikâyeleri, XII, XIII ve XIV. yüzyıllarda önce Türkistan'da, sonra batıda Kuzey-Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da; bu yüzyıllar süresince, buraya gelip yerleşmiş, buralarda vatan tutmuş Oğuz Türkleri arasında yaşanmış, işlenmiş ve yayılmış hikâyelerdir.

Bu hikâyelerde Oğuz Türklerinin Gürcüler, Abazalar, Trabzon Rumları ile yaptıkları dış savaşlar anlatılmakta; yeni vatanında yerleşen Türk boylarının kendi iç çarpışmaları hikâye edilmektedir. Fakat aynı hikâyeler, Oğuzların eski destanlarından kalma zengin hatıraları da içermektedir.

Bu hikâyelerin aslı, belki de eski Oğuz Destanı'nın vakalarıdır. Fakat bu vakalar, zamanla coğrafya değiştirmiş; kahraman değiştirmiş ve yeni vatan coğrafyasının hayatı ve hareketleriyle birleşip işlenerek Anadolu'nun yerli hikâyeleri olmuştur. Dede Korkut kahramanları arasında, yer yer, Türkistan Oğuzlarına ait vakaların hatıraları ve özelliklerinin bulunması bundandır. Esasen bu hikâyeler, elimizdeki yazılı şekilleriyle hikâye ve masal karakteri göstermekle beraber, daha çok, destan etkisi bırakan özellikler taşımakta ve hikâye-roman edebiyatında **"destandan hikâyeye geçiş"** devirlerinin en karakteristik örnekleri arasında yer almaktadır. (1)

Dede Korkut hikâyeleri halk edebiyatının en önemli malzemelerinden biridir. Dede Korkut hikâyeleri sahip oldukları

dil ve anlatım özellikleri ile Türkçe'nin eşi bulunmaz bir şaheseridir. Milletin ağzında süzüle süzüle gelen bu dil âdeta atasözleri ve vecizeler dizisi haline gelmiştir. Bu yüzden oldukça canlı, açık, kesin ve gösterişlidir. Yine metinlerdeki benzetme ve deyimler halkın ortak kullanıldığı anlatımı zenginleştirip güzelleştiren anonim söz varlıklarıdır. Metinlerdeki nazım nesir karışık düzen geleneksel halk hikâyelerindeki bir özelliktir. Bu tür metinlerde nesirle anlatılan bölümler de şiire doğru yaklaşmaktadır. Böylece okunması ve dinlenmesi hem kolay hem de zevkli bir hale gelmektedir.

Dede Korkut hikâyeleri için Fuat Köprülü, "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız yine Dede Korkut ağır basar." der. (2) Dede Korkut kitabının değerini ifade etmek için bundan daha güzel bir söz bulmak mümkün değildir. Gerçekten Dede Korkut Kitabı Türk edebiyatının en büyük abidelerinin Türk dilinin en güzel eserlerinin başında gelir.

Dede Korkut bir milli destandır. Milli destanlar, taşıdıkları vasıflar dolayısıyla, bağlı oldukları dil ve edebiyat sahalari içinde ayrıcalıklı bir yer işgal ederler. Türk edebiyatının en önemli şaheseri olan Dede Korkut Kitabı'nın çok yönlü

İÇİNDEKİLER

• DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KADIN
KİMLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
HALE GÜRBÜZ

• BİR MİLLETİN HAFIZASINDA
YAŞAYAN DESTAN
SERPİL YALÇINKAYA

• DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE DİL VE EDEBİYAT
BÜLENT ÇEVİK

olması, edebiyattan dile, tarihten coğrafyaya pek çok alana kaynaklık etmesi, bu esere paha biçilmez bir değer katmaktadır.

Dede Korkut hikâyelerinin her biri karşımıza bağımsız ve tam bir hikâye olarak çıkmakla birlikte büyük bir bütün teşkil etmektedir. Bu bütünün konusu, maceraları, yaşayışı ve hayat görüşleri ile geniş Oğuz topluluğudur. Hikâyeleri bir bütün teşkil edecek şekilde birbirine bağlayan asıl unsur, hikâyelere dağıtılmak suretiyle bütün esere yerleştirilmiş olan toplumsal tablodur.

Hikâyeler aynı devirde, aynı bölgede yaşayan ve birbirine çeşitli şekillerde bağlı bulunan Oğuz beyleri etrafında toplanmıştır. Her hikâye esas olarak bir beyin macerası olmakla beraber az veya çok diğer beylerin de katıldığı veya hiç değilse bir vesile ile isimlerinin karıştığı bir olaylar silsilesidir. Ön planda beyler bulunmakla beraber, adetleri, gelenekleri ve çeşitli yönleri ile bütün bir Oğuzların hayatı aksettirilmektedir.

Dede Korkut hikâyeleri, Türk milletinin toplum hayatının 12.-14. yüzyılına ışık tutan önemli bir kaynaktır. Dede Korkut anlatılarında, Oğuzların yaşam şekilleri, aile biçimi, gelenekleri, kültürü yansıtılmaktadır. Hikâyelerde anlatılan yaşam tarzı, İslam öncesindeki konar-göçer kültürün devamı niteliğindedir. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinin dağıtılmasında önemli bir etkidir. Doğayla, kendi içerisindeki boylarla ve diğer toplumlarla mücadele halindeki Oğuz toplumu kahramanlık, cesaret, fedakârlık, sadakat gibi erdemlere sahip olmak durumundaydı. Oğuz toplumunun ideal yaşam biçimini anlatan hikâyelerdeki kadın-erkek tipleri de toplumun devamlılığını sağlayacak ideal insan tiplerini temsil eder. Bu durum toplumun ideal insan tiplemeleri olarak karşımıza çıkar.

Hacim bakımından Dede Korkut Besmele ile başlayan bir mukaddime ve birbirinden ayrı ama hepsi bir arada düşünüldüğünde ayrı bir bütünlük teşkil eden on iki destan parçasından meydana gelmektedir. Bu destanların her biri bir boy için söylenilmiştir. Bu destanlarda boyların hanlarının başından geçen olaylar, ad koyma, canavarlarla savaşma gibi

bölümler yer almaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nın içeriği şöyledir: Mukaddime

1-Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı

2-Salu Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan

3-Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı

4-Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu Destan

5-Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı

6-Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı

7-Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı

8-Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan

9-Begil Oğlu Emren'in Destanı

10-Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı

11-Salur Kazan Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Destan

12-İç Oğuzla Dış Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Destan

Türk edebiyatında kadının ele alındığı başlıca eserlerden biri Dede Korkut'tur. Türk kültürünün hazinesi Dede Korkut Kitabı'nda, kadınların konumuna dair epey bilgi vardır. Türk kadınının aile ve toplum içindeki konumu ve kadına verilen kıymet Dede Korkut hikâyelerinde işlenmiştir.

Dede Korkut kitabında yaşanan çağ ve içinde bulunulan medeniyet doğrultusunda kadınların en önemli özelliği kahramanlıklarıdır. Hikâyelerde kadın-erkek ilişkilerinde bir aşk, sevgi meselesinden ziyade cesaretin, atılmanlığın önemi vardır. Alp tip, kahramanca davranabilen bir kadınla evlenmek ister. Aynı zamanda kahramanlık gösteren kadınlar da yaşamını geçireceği erkeğin alp olmasını bekler, onun kahramanlığını sınavacak imtihanlar düzenler.

Dede Korkut kitabında kadınlar kahraman erkeği tamamlayıcı veya ona denk rollerle var olurlar. İdeal anne, eş ve sevgili olabilmek için toplum tarafından beklenen kabiliyetler erkeklerde olduğu kadar üstündür. Toplum; kadınlar için alplık, sadakat, fedakârlık rollerini biçer. Dede Korkut Hikâyelerinde aile kurumunun oldukça değerli bir yeri vardır. Ailede anne ile oğul arasında kurulan sevgi bağı neticesinde anne zor durumlarda harekete geçer; oğlunun esirlikten kurtulmasını, ölümden dönmesini sağlar.

Buna karşılık oğlun da anneye bağlılığını gösteren pek çok örnek, hikâyelerde mevcuttur.

Dede Korkut anlatılarında kadın tiplemesi bazen ideal bir eş bazen ideal bir anne bazen ideal bir asker olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nın Mukaddime bölümünde soyun sürmesinde esas unsurun kadın olduğu görülmektedir. Sağlıklı soyun sürekliliğinin öz evlat ile sağlanacağı ve evladın öz olup olmadığının da annesi tarafından bilineceği Mukaddime bölümünde yer verilen "El oğlunu beslemekle oğul olmaz, büyüyünce bırakır gider, gördüm demez. Kül tepecik olmaz, güveyi oğul olmaz." (3) sözleriyle öz oğul ve üvey oğul arasındaki farkın kesin hatlarla belirlenmiş ve damattan oğul olamayacağı ifade edilmiştir.

"Oğulun kimden olduğunu ana bilir." (4) ifadesinde, evladın öz veya üvey olup olmadığının annesi tarafından bilineceği bildirilmektedir.

Soyun sürmesini sağlayan annelik, Dede Korkut'ta kutsal bir makamdır.

"Ak sütünü doya doya emzirse ana güzel." (5)

Dede Korkut Hikâyeleri incelendiğinde eğitim alanında annenin üzerine de sorumluluk düştüğü görülmektedir. Nasıl ki erkek çocuklar babaları tarafından eğitiliyorsa kız çocuklar da anneleri tarafından eğitilmektedir. Yine Mukaddime kısmında kız çocuklarının eğitiminin önemsendiği ve bu önemli görevin de anneye verildiği görülmektedir.

Annenin eğitim alanında baba ile eş değer bir göreve sahip olduğu, arka plana atılmadığı aksine aktif bir rol üstlendiği görülmektedir. Anne ve babanın eğitim konusunda üzerine eşit sorumluluk düşmektedir:

"Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofraya çekmez." (6)

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda oğlu ve kızı olanların kutlu, oğlu veya kızı olmayanların Tanrı'nın lanetlediği kişiler olduğu ifade edilmektedir. Toplum bu kişilerin Tanrı tarafından lanetlendiğine inanmakta ve sosyal hayatta bu kişileri dışlamaktadır. Bu kişiler toplumda ikinci

sınıf insan muamelesi görmektedir. Toplum hayatında, anne ve çocuklu bir aile olmanın ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır:

"Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştu. Kiminki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalsın gitsin demişti. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayana Allah Taala beddua etmiştir, biz de beddua ederiz, belli bilsin demiş idi." (7)

"Oğuz beyleri bir bir gelip toplanmağa başladı. Meğer Dirse Han derlerdi bir beyin oğlu kızı yok idi.

Bayındır Hanın yiğitleri Dirse Hanı karışıldılar. Getirip kara otağa kondurdular. Kara keçe, altına döşediler. Kara koyun yahnisinden önüne getirdiler." (8)

Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda; Kam Püre çocuksuzluk sebebiyle kendisinin lanetlendiğini düşünmekte ve öldükten sonra soyunun kesileceğinden korkmaktadır. Bu anlayış, soyun sürmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir:

"Kam Püre Bey ne ağlayıp bağıırıyorsun? Kam Püre Bey der: Han Kazan nasıl ağlamayayım, nasıl bağıırmayayım, oğulda nasibim yok, kardeşte kaderim yok, Allah Teâlâ bana beddua etmiştir, beyler tacım tahtım için ağlarım, bir gün olacak düşeceğim öleceğim, yerimde yurdumda kimse kalmayacak dedi." (9)

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı'nda; anneliği yücelten sözlerin yer aldığı bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde; Kazan kâfirden ilk olarak annesini istemekte ve annesinin uğrunda her şeyini, servetini, hizmetçilerini hatta eşini ve oğlunu bile feda edebileceğini ifade etmektedir:

"Kazan der: Karacık Çoban anamı kâfirden dileyeyim, at ayağı altında kalmasın dedi. At ayağı çabuk, ozan dili çevik olur. Kazan kâfire çağırıp söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Der:

Bre Şöklı Melik

Penceresi altın otağlarımı getirmişsin

Sana gölge olsun

Ağır hazinemi bol akçemi getirmişsin
Sana harçlık olsun
Kırk ince belli kız ile Burla Hatunu ge-
lirmişsin
Sana esir olsun
Kırk yiğit ile oğlum Uruzu getirmişsin
Kulun olsun
Tavla tavla koç atlarımı getirmişsin
Sana binek olsun
Katar katar develerimi getirmişsin
Sana yük taşıyıcı olsun
İhtiyarcık anamı getirmişsin
Bre kâfir anamı ver bana
Savaşmadan vuruşmadan çekileyim
Geri döneyim gideyim belli bil" (10)

Dede Korkut'un ev bakımını temel ala-
rak sınıflandırdığı dört kadın tipi vardır.
Bunlardan biri ideal tip kadını diğer üçü
ise toplumda ayıplanan, olumsuz kadın
tipleridir.

"Solduran sop" sürekli gezen, yüzünü
yıkamadan fazlaca yemek yiyen, eşi-
ne bedduada bulunan tiptir. **"Dolduran
top"** yüzünü yıkamadan oradan oraya
gezerek dedikodu yapan, evinin düzenini
sağlayamayan kadın tipidir. "Ne söyler-
sen bayağı" cimri, memnuniyetsiz kadın
tipidir. **"Evin dayanağı"** denilen kadın
tipi ise eve gelen misafirlere ikramlarda
bulunan, eli açık, becerikli kadın tipidir.
Dede Korkut dilinden ozan der: "Karılar
dört türlüdür. Birisi solduran soptur. Bi-
risi dolduran toptur. Birisi evin dayaağı-
dır. Birisi ne dersen bayağıdır.

Ozan, evin dayaağı odur ki kırdan yaban-
dan eve bir misafir gelse, kocası evde ol-
masa, o onu yedirir içirir, ağırlar azizler
gönderir. O Ayişe, Fatıma soyundandır
hanım. Onun bebekleri yetişsin. Ocağına
bunun gibi kadın gelsin.

Geldik o ki solduran soptur... Sabahleyin
yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan
dokuz bazlama ile bir külek yoğurt bek-
ler, doyuncaya kadar tıka basa yer, elini
böğrüne koyar, der: Bu evi harap olası
kocaya varalıdan beri daha karnım doy-
madı, yüzüm gülmedi, ayağım pabuç,
yüzüm yaşmak görmedi der, ah nolaydı,
bu öleydi, birine daha varaydım, umdu-
ğumdan daha uygun olaydı der. Onun
gibisinin, hanım, bebekleri yetişmesin.
Ocağına bunun gibi kadın gelsin.

Geldik o ki dolduran toptur... Dürtükle-

yince yerinden kalktı, elini yüzünü yıka-
madan obanın o ucundan bu ucuna, bu
ucundan o ucuna çırpıştırdı, dedikodu
yaptı, kapı dinledi, öğleye kadar gez-
di; öğleden sonra evine geldi, gördü ki
hırsız köpek, büyük dana evini birbirine
katmış, tavuk kümesine sığır damına
dönmüş; komşularına seslenir ki: kız Ze-
liha, Zübeyde, Ürüveyde, Can Kız, Can
Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmeğe
yitmeğe gitmemiştim, yatacak yerim
gene bu harap olası idi, nolaydı benim
evime birazcık bakaydınız, komşu hakkı
Tanrı hakkı diye söyler. Bunun gibisinin,
hanım, bebekleri yetişmesin. Ocağına
bunun gibi kadın gelsin.

Geldik o ki ne kadar dersen bayağıdır:
Uzak kırdan yabandan bir edepli misa-
fir gelse, kocası evde olsa, ona dese ki:
kalk ekmek getir yiyelim, bu da yesin
dese, pişmiş ekmeğin bekası olmaz, ye-
mek gerektir; kadın der: Neyleyeyim,
bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve
değirmeninden gelmedi der; ne gelirse
benim kalçama gelsin diye elini arkasına
vurur, yönünü öteye kalçasını kocasına
döndürür; bir söylersen birisini koymaz,
kocasının sözünü kulağına koymaz. O
Nuh peygamberin eşiği asıllıdır. Ondan
da sizi, hanım, Allah saklasın. Ocağına
bunun gibi kadın gelsin." (11)

Burada aile ve toplum hayatında kadında
olması istenen ve istenmeyen özellikler
ifade edilmiştir. **"Solduran sop"** olarak
adlandırılan kadın, evde ne kadar iyilik
görseler de tatmin olmamakta ve nan-
körlük yaparak aile düzenini bozmakta-
dır. **"Dolduran top"** olarak adlandırılan
kadın, dedikoducu ve kavgacı olup aile
düzeni için zararlıdır. **"Bayağı"** olarak
adlandırılan kadın, hiçbir konuda uzlaş-
mamakta, geçimsizlik göstermekte, evin
huzuru için gerekli hiçbir şeyi yapmadan
sürekli tartışma çıkarmaktadır. Bu tip
kadınlar, aile ve toplum hayatı için za-
rarlı olduğundan istenmemektedir. Aile
ve toplum hayatı düzeninin sürekliliği
için, bu üç tip kadının evlere eş olarak
gelmemesi şu şekilde dillendirilmekte-
dir: "Bunun gibisinin, hanım, bebekleri
yetişmesin. Ocağına bunun gibi kadın
gelsin."

İdeal kadın olarak **"evin dayaağı"** olarak

adlandırılan "Ayşe, Fatıma soyundan" istenen özelliklere sahip kadına yer verilmiştir. Bu kadın, "evin dayacağı" özelliğine sahip olduğundan aile ve toplumu bir arada tutmakta, aile ve toplumun sağlığını korumaktadır. Toplum yapısının temeli/çekirdeği ailedir. Sağlıklı bir toplum için sağlıklı bir aile, sağlıklı bir aile için de istenen özelliklere sahip bir kadın gereklidir. Aileyi ayakta tutan ana direğin kadın olduğunun ifade edilmesi, sağlıklı toplum hayatında ana direğin kadın olduğunu göstermektedir. Kadın, istenen/olumlu özelliklere sahip olduğunda, aile kurumu güçlü kurulacaktır. Aile kurumu güçlü olduğunda toplum sağlıklı gelişme gösterecektir.

Dede Korkut'un tasvir ettiği ideal kadın tipinde Türk kadını misafirperverliği ile ön plana çıkmıştır. Türk kadını; misafire hürmet eden, evini çekip çeviren, yeri geldiğinde eşine ve çevresine akıl hocalığı yapan, yeri geldiğinde de at binip kılıç kuşanan bir kahraman olarak tasvir edilmiştir. Dede Korkut'ta anlatılan kadın; topuklara kadar uzanan siyah saçları, dar ağzı, ince beli, kara gözü, kar üstüne kan damlamış gibi kırmızı yanakları, bileklerinden kınalı elleri ile erkeğin bahtı ve evinin tahtıdır. Erkek, başı sıkışınca karısına sığınır. Buradaki kadınlar; evin direği, dayanağıdır. (12)

Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Dirse Han'ın eşine seslenişi kadına duyulan sevgiyi, saygıyı ve nezaketi göstermektedir. Bayındır Han'ın toyundan dönen Dirse Han, eşine şöyle seslenir:

Beri gel, başımın tahtı, evimin tahtı
Evden çıkıp yürüyende servi boylum
Topuğunda sarmaşanda kara saçlım
Kurulu yay benzer çatma kaşlım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Kavunum, yemişim, düvleğim
Görüyor musun neler oldu? (13)

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesinde Deli Dumrul'un eşi, ideal eşi temsil eder. Azrail, Deli Dumrul'un canını almaya geldiğinde Dumrul, Allah'a yalvarır yakarır. Azrail, Dumrul'un canını almaktan vazgeçer ancak yerine bir can bulması şartını koşar. Dumrul ilk önce babasının yanına gider, canını ister.

Babası canından vazgeçmez. Ardından anasına varır canını vermesini ister. Anası da şirin candan vazgeçemez. Nihayetinde eşinin yanına gider durumu anlatır. Deli Dumrul'un eşi şu sözlerle karşılık verir:

Göz açıp gördüğüm,
Gönül verip sevdiğim, koç yığdım, şah yığdım!

Yer tanık olsun, gök tanık olsun,
Benim canım senin canına kurban olsun! (14)

Deli Dumrul'un eşi, kocası için canından vazgeçen fedakâr bir kadın tiplemesini sembolize eder. Aynı zamanda geçen diyaloglar karı-koca arasındaki iletişimin Oğuz Türkleri arasında sevgi, saygı ve nezakete dayandığını gözler önüne sermektedir.

Deli Dumrul'un eşi, kocası için canından vazgeçen fedakâr bir kadın tiplemesini sembolize eder. Aynı zamanda geçen diyaloglar karı-koca arasındaki iletişimin Oğuz Türkleri arasında sevgi, saygı ve nezakete dayandığını gözler önüne sermektedir.

Türk mitolojisinin önemli bir parçası olan Dede Korkut Hikâyelerinde güçlü kadın kahramanlarla doludur. Bu hikâyelerde kadınlar, sadece eş ya da anne rollerinde değil, aynı zamanda bilge ve akıllı figürler olarak yer alır. Kadın kahramanlar, evlerinin ve ailelerinin korunmasında önemli roller üstlenirler. Burla Hatun, Banu Çiçek, Selcan Hatun Dede Korkut Hikâyelerinde en bilinen kadın kahramanlardır.

Türk kadınının en önemli özelliklerinden biri de iffetli olmasıdır. Dede Korkut Hikâyelerinde de kadının namusunu ne pahasına olursa olsun koruduğu aktarılmıştır. Burla Hatun asil bir iş ve fedakâr bir anne tiplemesi ile karşımıza çıkar.

Burla Hatun, Dede Korkut Hikâyelerinin en güçlü kadın karakterlerinden biridir. "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy" başta olmak üzere çeşitli hikâyelerde önemli roller üstlenmektedir.

Burla Hatun'un en dikkat çekici özelliği kriz anlarında soğukkanlı davranabilmesidir. Esir düşmesine rağmen ailesinin onurunu korumaya çalışması, onun ahlaki gücünü göstermektedir. Aynı

zamanda oğluna duyduğu sevgi ve eşi Salur Kazan'a olan bağlılığı, ideal aile anlayışının temsilcisi olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Ancak Burla Hatun yalnızca fedakâr bir anne değildir. Gerektiğinde cesaret gösteren, olaylara yön veren ve iradesini ortaya koyabilen güçlü bir karakterdir. Bu nedenle Burla Hatun, eski Türk toplumunda kadının sahip olduğu çok yönlü kimliğin en başarılı örneklerinden biridir.

Salur Kazan'ın yiğitleriyle birlikte ava gidişini fırsat bilen kâfirler, baskın düzenleyip onların sürülerini, mallarını alırlar. Kırk ince belli kız ile boyu uzun Burla Hatun ve oğlu Uruz'u esir ederler. Kazan, olanları haber alıp oraya giderken kâfirler "Beyler biliyor musunuz, Kazan'a nasıl kahreylemek gerek? Boyu uzun Burla Hatun'u getirip kadeh sundurmak gerek." der. Burla Hatun bu sözleri işitir. Bu duruma bir çare bulmak için kırk ince belli kızın içine girerek onlara: "Kazan'ın hatunu hanginizdir diyerek hanginize yapışurlarsa, kırk yerden ses veresiniz." der. Kâfirler, Burla Hatun'u bulmak için kırk ince belli kızın yanına giderek Kazan Bey'in hanımı hangisidir, diye sorduklarında kırk yerden ses gelir. Burla Hatun'u bulamayınca, Kazan'ın oğlu Uruz'u öldürmekle tehdit ederler. Burla Hatun bu durum karşısında çaresiz kalır. Oğluna durumu anlatır. Oğlu, annesinden namusunu korumasını ister. Burla Hatun bir keşmekeşin içine düşmüştür. Bir tarafta oğlunun canı diğer tarafta kâfire sakilik etmek vardır ki Burla Hatun eşinin ve Oğuz'un namusunu nasıl lekeleler? Burla Hatun, iffetini korumayı tercih eder, eşinin namusuna gölge düşürmekten oğlunun ölümünü tercih etmek zorunda kalır. Bu sırada Oğuz Beyleri yetişir ve onlar da bu durumdan kurtulurlar. Bu hikâyede Burla Hatun hem iffetini korumanın Türk kadını için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar hem de analık vasfının getirdiği merhamet duygusunun da ne kadar ağır bastığını vurgular. Ayrıca kâfirlerin oyunundan kurtulmak için akıl ettiği çözüm de Türk kadınının toplumda zeki ve yol gösteren bir rolü olduğunu da göstermektedir.

Banu Çiçek de Dede Korkut Hikâyelerinin en dikkat çekici kadın kahramanlarından biridir. O, güzelliği ve zarafeti kadar, cesareti ve savaş yetenekleriyle de öne çıkar. Banu Çiçek, Alp tipi bir kadın kahraman olarak, erkeklerle omuz omuza savaşmış ve destanın önemli bir figürü olmuştur.

Onun en önemli özelliği, evleneceği kişiyi kendi belirlediği sınavlardan geçirmesidir. Güreş, okçuluk ve at yarışı gibi mücadelelerde başarılı olamayan bir kişinin kendisiyle evlenmesini kabul etmez.

Bu anlatım, kadının kendi hayatı üzerinde söz sahibi olduğunu göstermektedir. Banu Çiçek pasif biçimde evlendirilen bir genç kız değildir. Kendi kararlarını verebilen, fiziksel açıdan güçlü ve zihinsel olarak özgüven sahibi bir karakterdir. Savaşçı kimliği de Banu Çiçek'in önemli özelliklerinden biridir. Ata binmesi, silah kullanması ve mücadeleden kaçmaması, bozkır kültüründe kadınların askerî eğitim alabildiğini göstermektedir. Onun cesareti yalnızca bireysel kahramanlık değil; aynı zamanda toplumun kadınlardan beklentisinin de bir yansımasıdır.

Banu Çiçek aynı zamanda zekâsıyla da dikkat çeker. Karşısındaki kişiyi sinaması, onun karakterini ve cesaretini ölçmeye çalışması, evlilik kurumuna bilinçli bir bakış açısıyla yaklaştığını göstermektedir. Bu özellikleri sayesinde Banu Çiçek, Türk edebiyatındaki en güçlü kadın karakterlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Dede Korkut hikâyelerindeki ideal kadının bir diğer özelliği ise kahramanlığıdır. Kadın sadece savaş zamanlarında değil kocasının yetişemediği yerde de ondan evvel silahına davranıp düşmana saldırır. Dede Korkut'taki kadınlar silah tutmasını bilen, düşman baskına geldiğinde korkusuzca savaşan, kimsenin demesine gerek kalmadan öne atılan birer kahramandır. Hikâyelerin pek çoğunda kadının cesareti, kahramanlığı vurgulanmıştır. O kadar ki evlenme çağındaki erkek, kendisi için ideal bir eş seçerken en yüksek kıymet olan kahramanlık vasıflarını kadında da arar.

Bununla ilgili örneklerden biri Kam Büre

Beg Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde somut bir şekilde verilir...

Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde evlenmek isteğini babasına hatırlatan Beyrek ile babası arasında geçen diyalog kadının kahramanlık özelliğinin oğuzlar arasında ön plana çıktığının bir göstergesidir:

-Oğul, bugün Oğuz'da her zamankinden değişik ne gördün?

-Ne göreyim oğulu olan evlendirmiş, kızı olan kocaya vermiş.

-Oğul yoksa seni evlendirmek mi gerek?

-Evet ya aksakallı aziz baba, evlendirmek gerek.

-Oğuz'da kimin kızını alıvereyim?

-Baba, bana bir kız aliver ki ben yerimden kalkmadan o kalkmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmeli, ben hasmıma varmadan o bana baş getirmeli. Böyle kız aliver baba bana. (15)

Yine Kan Turalı Selcan hikâyesinde de ideal eş tipi şu ifadelerle göze çarpmaktadır:

Kan Turalı, "Baba, ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış ban baş getirmiş olmalı." der. (16)

Aynı hikâyenin devamında Selcan Hatun savaşçı özelliği ile ön plana çıkmıştır. Hikâyede Kan Turalı uykudayken düşmanlar Kan Turalı ve eşi Selcan Hatun'a doğru at sürmektedir. Bunu gören Selcan Hatun, Kan Turalı'dan önce silahına davranır ve düşmanların üzerine saldırır. Kan Turalı'nın istediği gibi eşi o kafir eline varmadan kafirin başını getirmiştir.

Dede Korkut Hikâyelerinde kadın, yalnızca aile içinde görev yapan pasif bir karakter değildir. Aksine, cesur, mücadeleci, akıllı ve topluma yön veren güçlü bir birey olarak sunulmaktadır. Hikâyelerde kadınların sahip olduğu saygın konum, eski Türk toplumunda kadına verilen değerin önemli bir göstergesidir. Günümüzde toplumsal cinsiyet ve kadın hakları üzerine yapılan çalışmalar açısından da Dede Korkut Hikâyeleri, Türk kültüründe kadının tarihsel konumunu anlamak bakımından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle eser hem edebî hem de sosyolojik açıdan de-

ğerini korumaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

1. BANARLI, Nihad Sami. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi. 1983. 399-400
2. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s.5
3. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s.15
4. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s.17
5. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s. 18
6. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s.16
7. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s. 23
8. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s. 22
9. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s. 60
10. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s. 53
11. ERGİN Muharrem, Dede Korkut Kitabı, İstanbul: Boğaziçi yayınları 1984, s. 18
12. KAZAN, Şevkiye." Klâsik Türk Şiirinde Solduran Sop ve Dolduran Toplar." Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Cilt 3, Sayı 1 (Kış 2008), s. 34-58
13. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s. 22
14. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s. 126
15. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s. 67
16. ERGİN, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1984, s. 129

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE DİL VE EDEBİYAT

**BÜLENT
ÇEVİK**

Türk dili ve edebiyatını, kültürünü, aile yapısını, yaşantısını, töresini, inanç dünyasını ve kahramanlıklarını yansıtan Dede Korkut hikâyeleri; millî kimlik ve kültürel belleğimizin tanınması ve gelecek nesillere aktarılması için en önemli temel kaynaklardır. Dede Korkut hikâyeleri Türk ahlâk ve törelerinin, yaşantısının, inançlarının, kahramanlıklarının bir bütün olarak anlatıldığı ilk eserlerdendir.

Millî kimlik içinde bulunduğu toplum ile şekillenir. Yurt, boy ve topluma ait değerlerin varlığı tehdit edildiğinde insan beklenmedik bir savunma gücü gösterir; kendi rahatını, menfaatini düşünmez olur. Deli Dumrul ve Tepegöz hikâyelerinde dinî unsurlara, Bamsı Beyrek ve Kanturalı hikâyelerinde aşk konusuna yer verilmişse de bu savunma gücüyle gerçekleştirilen Oğuz Beylerinin mücadeleleri Dede Korkut hikâyelerinin üç yazma nüshasında "toplamda on üç destanda" görülen ana konudur.

Toplumun savunma ve hayal gücünden beslenen hikâyeler nesilden nesile sözle aktarılacak yer yer yazıya geçirilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Dede Korkut'un kendi şahsı ve hikâyeleriyle kültürel belleğimizde yer alan dil ve edebiyat unsurları, gelenek ve görenekler günümüze kadar ulaşmaktadır.

Dede Korkut

Dede Korkut; Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân başlığını taşıyan eserin çeşitli yerlerinde "dede", giriş bölümünde dört defa "ata" ünvanıyla anılır. Hikâyelerde olayların anlatıcısı, Oğuzların akıl hocası, bilge kişisi, gaipen haber söyleyeni, uzlaştırmacı lideri ve ozanların piridir. Dede Korkut Kitabı'nın girişinde Hz. Muhammed'in yaşadığı zamana yakın Oğuzların Bayat boyundan Korkut Ata adında bir erin ortaya çıktığı, Oğuz kavminin müşküllerini çözen, gaipen türlü haberler veren bir kişi olduğu yazmaktadır.

Ozanların piri sayılan Korkut Ata, efsaneye göre, İslam dinini anlamak amacıyla Türkistan'dan Ceziretü'l-Arab'a gelmiş ve Hz. Eubekir'le görüşerek İslam dinini kabul etmiş

büyük bir veli idi. Bey Büre Bey-oğlu Bamsı Beyrek hikâyesi gösteriyor ki Ozan, adeta gaipen haber getiren bir bakıcıdır. Hakan huzurunda, ayinlerde, eline kopuzunu alarak vezinli ve ahenkli bir nesir ile tertip edilmiş olağanüstü hikâyeler, kahramanlık destanları anlatır yahut halk arasında kıssahanlık, bakıcılık eylemleri (Köprülü 1999: 71). Dede Korkut, İslamiyet öncesi devirlerde toplumu yönlendiren şaman, kam, baksılara benzese de İslam dininin "Allah, peygamber, iman, günah gibi" temel ahlaki öğretilerini duayla anlatan bilge biri olarak tüm hikâyeleri tamama erdirdi.

Câmi'ut-tevârîh'e göre Dede Korkut, Oğuz hükümdarlarının onuncusu olan Kayı İnal Han'ın baş müşaviridir. Oğuz kütüğünde on dördüncü han olarak gelen ve doksan yıl hükümdarlık yapmış olan Kanlı Yavguy da bütün ömrü boyunca Korkut'u müşavir sıfatıyla yanında bulundurmıştır. Dede Korkut'la ilgili bir menkıbede Hz. Peygamber'le çağdaş olarak gösterilen Kayı İnal Han Müslüman olmuş ve iki vezirini Peygamber'e elçi göndermiştir. Zeki Velidi Togan, Dede Korkut İslâm'dan önce yaşamış olmakla birlikte menkıbede Hz. Peygamber zamanına da yetmişmiş gösterildiğinden, onun Göktürkler devrindeki Oğuz yabguları katında bulunan bir Türk bilgesi sayılabileceği görüşündedir. Residüddin ve Ebülğazi Bahadır Han onun 295 yıl yaşadığını söylerler. Bir halk rivayetine göre ise 100 yıl yaşamıştır. Sirderya nehrinin sol yakasında kurulmuş bir Kazak obasında yaşamış, ölünce nehrin sağ kıyasına gömülmüştür. Alman imparatorunun Moskova ve İran elçisi Adam Olearius, 1638 yılında "İmam Korkut" diye andığı Dede Korkut'un Derbend şehri yakınlarında "İran ve Dağıstan Tatarları arasındaki sınırı belirleyen küçük bir ırmağın kenarında" bulunan kaya içine oyulmuş büyük bir mağara

şeklindeki mezarını görmüş ve anlatmıştır. Korkut Ata, Kazak halkı arasında bir Müslüman Kazak ermişi olarak tanınır. Olearius'un verdiği bilgiye göre yaşlı bir kadının türbedarlık yaptığı türbesinde belli günlerde adak ve kurban merasimi yapılır, kadınlar uzak yerlerden yalınayak buraya gelir, sandukayı öper ve dileklerinin yerine gelmesi için dua ederler. Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinde ziyaret ettiği Dede Korkut'un "Demirkapı Derbendi'nde ve Ahlat'ta olduğu söylenen (Sakaoğlu 2011: 121)" mezarları hakkında bilgiler vermiştir.

Dede Korkut göçebe Türklerin yüceltip kut-sallaştırdığı, bozkır hayatının geleneklerini ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilatını koruyan bir Oğuz büyüğüdür. Halkın atası, kabilenin reisi, bilgin, güçlü halk ozanı ve bilge olarak Dede Korkut'un tasviri kitabın başından sonuna kadar tekrarlanır. Hanlar güç durumlarında ona danışır; öğütler veren, yol gösteren, içinden çıkılmaz gibi görünen güçlükleri çözen hep odur. Ali Şir Nevâî, onun Türk milleti arasında büyük bir yeri olduğunu, kendisinden nice yıl önceki ve sonraki birçok şeyi haber verdiğini söyler. O aynı zamanda Kazak-Kırgız bahşılarının piri olarak da tanınmaktadır. Dede Korkut eserde genellikle ozan olarak karşımıza çıkar. Şamanizm kökenli bir menkıbeye göre Korkut adlı bir şaman Kırgız şamanlarına kopuz çalmayı ve türkü söylemeyi öğretmiştir (Gökay 1994: 77-78).

Duru Türkçe

Dede Korkut hikâyeleri Batı Türkçesinin ilk devrinde yazılan eserlerdendir. Hikâyelerin dili, Türkçenin zenginliğini, kelime hazinesini ve ifade gücünü gösterir. Hikâyelerin Eski Anadolu Türkçesinin son dönemine ait zengin ve çok temiz kelime kadrosu bulunmaktadır.

Dönemin Oğuz Türkçesinin yapısını ve özelliklerini gösteren en önemli kaynaklardan biridir. Üç nüshanın hepsi Oğuz Türkçesiyle yazılmıştır. Dresten nüshası eserin asıl yazıldığı, hikâyelerin içinde geçtiği sahanın dili olan Doğu Oğuzcası yani Azerbaycan Türkçesi ile Vatikan nüshası ise Batı Oğuzcası yani Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Dönem ve saha bakımından yazılış kusurları az olan Dresten nüshasının dili daha doğru tespit yapılmasını sağlamaktadır. Dresten nüshasının anlatım özellikleri eserin veciz

destanî üslubunu hiç bozmadan, aynı seviyede kalarak vermektedir.

Metin Ekici'nin 2018'de bulup edebiyatımıza kazandırdığı Türkistan/Türkmen Sahra-Günbed adlı nüsha ile Dede Korkut Kitabı, "Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi adlı boyla" toplam on üç boydan/ hikâyeden oluşmaktadır. Nüsha; Güney Azerbaycan Türkçesini, özellikle Tebriz ağzını yansıtan bir dille yazılmıştır. Eserin 1786- 1797 yılları arasında veya 1759'dan sonra 1786'dan önce istinsah edildiği iddia edilmektedir (Ercilasun 2019: 7).

Hikâyeler dil ve üslup bakımında oldukça sade ve anlaşılırdır. Eserde gereksiz ifadelerle yüklü ağır bir dil yoktur. Yalın ifadelerle örülmüş, yapmacıksız bir üslup hâkimdir. Hüsnüalil, irsalimesel, istiare, kinaye, mecaz, mübalağa, tariz, tecahülüârif, teşbih, teşhis, tezat gibi sanatlarla yer verilmişse de kullanılan edebî sanatların kaynağı; sevgiyle, savaşıla, tabiatla yoğrulan bozkır kültürü ve kuşaktan kuşağa aktarılan konuşma dilidir. Sanatlar halkın anlayabileceği düzeydedir. Mecazlar sadece anlatıcının sanatıyla ilgili değildir; halkın günlük hayatında anlatımı güzelleştirmek, zenginleştirmek için başvurduğu ortak benzetme ve deyimlerden beslenir. Hikâyeler doğallığı bozmayan kısa cümlelerle ve yerinde kullanılan sıfatlarla örülü; anlatıma sürat veren, okuyucuyu duraksatmadan akıp giden, canlı bir üsluba sahiptir. İslamiyet'in etkisiyle az da olsa Arapça kökenli sözcüklere yer verilmiştir.

Yer ve Zaman

Eserde geçen Karacukdağ, Karşuyatan, Karadağ, Alatağ gibi yer adlarının çoğu, bu hikâyelerin Oğuzların Türkistan'dan ayrılma zamanından öncesine ait olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Oğuz Türkleri bunları batıya getirirken buraya göre mahallileştirmişler ve batıda geçen olaylarla Tırabuzan, Bayburt, Hemid, Merdin, İstanbul, Ayasofya, Gürcistan, Rum ili gibi yer adlarıyla birleştirmişlerdir. Menkıbe Dede Korkut'un Kayı İnal Han zamanında yaşadığını, onun Hz. Peygamber'le çağdaş olduğunu gösteriyorsa da bu hikâyeleri, başkahraman olan Salur Kazan'ın mensup olduğu kabile dolayısıyla çok eski devirlere kadar götürmek daha doğrudur. Çünkü Salur Kazan'ın Oğuz destanının başkahramanı olmasıyla ilgili menkıbe Oğuzlar daha Orta Asya'daki

yurtlarında iken teşekkül etmiştir.

Öte yandan Oğuzların en eski destanlarından biri olan Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesi Orta Asya bozkırlarının her yerinde tespit edilmiştir. Alpamış diye tanınan bu hikâye V-VI. yüzyıla kadar tarihlenmektedir. Hikâyelerin büyük bir bölümü X-XI. yüzyılda Oğuzların eski yurdu olarak bilinen Seyhun Irmağı çevresinde ortaya çıkmışsa da XI. yüzyılın sonlarında Oğuzların Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu'ya gelmesiyle Aras ve Dicle nehirleri arasında kalan coğrafyada anlatılar devam ettirilmiştir. Bu anlatıların bir kısmı Oğuz, Kıpçak ve Karluk Türklerinin çeşitli destan, masal ve efsanelerinde de bulunmaktadır. Dede Korkut destanlarının yazıya geçirilmeden önce sözlü gelenekte yaşamış olduğu şüphesizdir. Dede Korkut hikâyelerinin XV. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. Kitabın yazıldığı yer olarak da Akkoyunluların hüküm sürdüğü bugünkü Kars ve Erzurum dolaylarındaki coğrafya kabul edilmektedir. Hikâyelerin tespitinin XV. yüzyılın ortalarında veya ikinci yarısında olduğu anlaşılmaktadır. Hikâyelerin başında bulunan ve Osmanlılara işaret eden kayıt bunların Osmanlıların Anadolu'da kuvvetlenmeye başladıkları bir zamanda yazıldığını göstermektedir (Ergin 1994: 56).

Şiir ve Nesir Geçişi

Hikâyelerin başlıkları, hikâyeler ve manzum parçalar birbirinden ayrılmadan bir bütün olarak yazılmıştır. Eserde olaylar nesirle (düz yazı) anlatılırken, duygusal ve heyecanlı anlarda lirik veya epik konuların işlendiği şiirsel (nazım) ifadelerle yer verilir. Bu yapı, halk edebiyatı anlatımının temelini oluşturur; böylece anlatım daha çekici hâle getirilmiş, anlatılanların akılda kalması sağlanmıştır.

Hikâyelerde nesri nazım saydıracak üstün bir ahenk duyulduğu gibi bunlardaki nazım da serbest nazımın ifade serbestliğine sahip bir dille verilmiştir. "Soylama" denilen bu bölümler hece vezninin düzgün ölçülerine uymaz ve bir tür serbest nazmı andırır. Aliterasyonlar üslûba başka bir renk katar. Dede Korkut hikâyelerinin üslûbunu, destan söyleyicileri arasında sürüp gelen anlatma geleneğine bağlı, Türk halkının öz malı olan bir üslûp saymak daha doğrudur. Eser, Türk edebiyatında destan döneminden (eski destan geleneğinden) halk hikâyeciliği gele-

neğine geçişin ilk ve en büyük örneği kabul edilir.

İslamiyetle Bütünleşme

Dede Korkut hikâyelerinde Orta Asya kökenli motiflerle Anadolu'da şekillenen İslamî inanışlar ve geleneklerin iç içe geçtiği kültür unsurları bir aradadır. Orta Asya'da yaşayan Oğuzlar ile onların Anadolu'ya gelmiş boylarının toplum hayatını aydınlatan unsurlarla yüklüdür. Hikâyelerde Müslümanlığın temellerine dayanan "Allah Taâla, Hak, Cebrail, Azrail, hac, namaz, gazavat, şeytan vb." inanışları, menkıbeleri, İslâm tarihiyle ilgili "Hz. Muhammed Mustafa, Ebûbekir, Ali, Osman, Ayişe, Fatıma" kişileri ve unsurları, bunların hayatına dair bilgileri bulmak da mümkündür. "Su, Hak didarım görmüştür." gibi tasavvuftan gelen inanışlarla adak, sadaka, salavat, ism-i a'zam, şah-ı merdan gibi terimler, yeminler ve dualar bu unsurlar arasında sayılabilir. Hikâyelerde Şamanizm izlerinin sürüp geldiği su, ağaç ve dağ kültürleri de görülür. Eserde geçen kayın ağacının "çocukların koruyucu tanrısı olan "Umay"la birlikte gökten indirildiğine inanıldığından" Türklerin hayatında özel bir yeri bulunmaktadır. Hikâyelerde Şamanlık izleri İslamî unsurlar kadar güçlü değildir, Dede Korkut Kitabı bir Müslüman ermişin kitabıdır ve okuyanlar İslamî unsurları bolca görebilmektedir.

Aile

Türk boylarında anne, baba ve çocukta kurulu ailenin temeli sağlamdır. Eşler birbirlerinin kalbini kırmadan güzel sözlerle hitap etmektedir. İki oğlancığını öksüz koymamasını söyleyen Deli Dumrul'a,

"Ne dersin ne soylarsın?

Göz açuban gördüğüm

Gönül verüp sevdüğüm

Koç yigidüm şah yigidüm...

Benüm canım senün canına kurban olsun" diyerek karşılık veren hanımı, hikâyelerdeki diğer kadınlar gibi eşine sadakatle bağlı olup seven, sevdiği için canını verecek yiğit bir kadındır.

Bütün Oğuz beyleri -Beyrek hariç- tek eşlidir ve hikâyelerde kadına büyük değer verilir, kadınlar ev işlerinin yanı sıra beylerine yapılması gerekenleri öğütler, gerektiğinde düşmanla savaşıp eşlerine destek olur. Beylerin etrafında kırk yiğidi, kadınların ise kırk ince belli cariyeleri vardır.

Cesaret, dürüstlük ve misafirperverlik hikâyelerdeki en baskın karakter özellikleridir. Doğan her çocuğa ad verilir. Gösterdikleri erdem ve hünerden sonra çocuklara asıl adları Korkut Ata tarafından verilir. Çocuklara isim "Buğaç, Bamsı Beyrek" verilirken cesaret göstermesi, baş kesip kan dökmesi, başarılı olması gerektiği belirtilir. Karakter veya beğenilmeyen özellikleri ile anlatılan bazı isimler "Deli Karçar, Yalançı oğlu Yaltaçuk, Kısırca Yenge vb." gibi davranılmaması gerektiği verilmeye çalışılır.

Bellek ve Kimlik

Oğuz Türklerinin boylar arasındaki mücadelelerini, yaşam tarzlarını, ahlak anlayışlarını ve doğa ile olan ilişkilerini yansıtarak milli kimliğimizin temel taşlarını oluşturur. Eserde olağanüstü olaylar (Tepegöz, Deli Dumrul hikâyelerinde) ile savaşlar, doğa olayları ve günlük yaşam unsurları iç içe bulunur.

Hikâyelerde Orta Asya'da yaşayan Oğuzların toplum yapısının bazı yönleri anlaşıl-makta, Türklerin kaynağı Hunlara kadar çıkan devlet teşkilâtının izleri bulunmaktadır. Eserde Oğuzların sıkı sıkıya uyduğu tören kurallarının olduğu görülür. Göçebe hayatla yerleşik hayat olaylarının birbirine karıştığı eserde toplum yapısının en üstünde hanlar hanı Bayındır Han bulunur. Fakat hikâyelerde doğrudan doğruya onunla ilgili bir olay yoktur. Bayındır Han eserde ikinci planda bir hükümdar olarak gösterilmiş, yerini Oğuz alplarının başı sıfatıyla Salur boyundan ve onun beylerbeyi ve güveyisi olan Alp Kazan almıştır.

Ölümlerde yas tutulur; yasa girenler bunu hem giyecekleriyle hem de davranışlarıyla belli ederler. Eski çağlardan beri sürdürülen ölümler için yemek verme, atının kuyruğunu kesme geleneği Dede Korkut Kitabı'nda da bulunmaktadır. Bu gelenek göçebe Oğuz boylarıyla birlikte Azerbaycan'a ve Anadolu'ya gelmiştir. Bazı hikâyeler Bayındır Han'ın düzenlediği, Oğuz beylerinin bir araya gelip eğlendikleri "toy" adı verilen eğlencelerle başlamaktadır. Buğaç Han, Deli Dumrul ve Yigenek hikâyeleri dışında tüm hikâyelerde beylerin cömertlik, paylaşma, ödüllendirme amacıyla şenlikler yapıp ziyafet vermesi, bey olmanın ve bir arada var olmanın göstergesidir. Burada sergilenen davranışlar devlet yönetiminin, gelenek ve göreneklerin kesitini yansıtmaktadır. Ço-

cuklarını evlendirecekler için düğünler de önemlidir. Düğünler, yedi gün yedi gece yahut kırk gün kırk gece sürer; yemekler yedirilir, âşıklar atışır, oyunlar oynanır. Düğünde damadın yüzüğüne ok atılır, damadın okunun düştüğü yere güveyi otağı dikilir.

Dede Korkut hikâyelerinde av ve savaşta kullanılan malzemeler "çomak (demir topuzlu sopa), demürlü (zırh), cıda/gönder (mızrak), gürz, ışuk/tuğulga (demir başlık, tulga), kalkan, kargı, kılıç, kiş/bilük/sadak (ok torbası), ok, sapan, yay..." ve giyim "börk, carkap, çuka, edik, sokman, yapuk, yaşmak..." ile ilgili birçok kelime geçmektedir. Bu durum mücadeleye ve görünümüne önem verildiğini, gerekli olan araç ve giyeceğin kullanıldığını gösterir.

Hikâyelerde bozkır medeniyetinin temel unsuru olan hayvanlara bolca yer verilir. Hikâyelerde evcil "biserek, boğa, buzağı, it, keçi, koyun..." ve yabani "aslan, geyik, kulan, kurt, kuzgun..." hayvanlara bolca rastlanmaktadır. Ayrıca olağanüstü özellikleri olan hayvan "ejderha, evren" adları da görülmektedir. Oğuz Türklerinin hayatında hızlı hareket etmeyi sağlayan at önemlidir. İnsanları bilen at, yeri gelir düşmanların geldiğini Segrek'i uyandırarak haber verir. "Erin ağırını, hafifini at bilir. At kulağı sak (tetikte) olur (Ergin 1994: 75, 230). Kahramanlar atlarıyla birlikte anılır, yiğidin övünecek işler yapması atların işini yapmasına bağlıdır. "At işler er öğünür, yayan erin umudu olmaz (Ergin 1994: 130)". Atlar da cinslerine "bidevî, kara koç, kazılık, şahbaz at" ve renklerine "ağ, boz, gök, konur (al), tepel kaşga (alın beyaz), torı (kızıl)" göre adlandırılır. Düşmanların atları her zaman "alaca donlu"dur. Atların başı ise koç, toklu veya keçi başına benzetilir. Geçimlerini at, deve ve koyun gibi hayvanlar üzerinden sağlayan Oğuzların hayatında avcılık da ön plandadır. Av hem gıda ihtiyacını karşılar hem de savaş için bir hazırlıktır. Beyler ve kırk yiğidi ava topluca çıkar ve av günlerce sürer.

Düşmanla mücadele, doğa ile uyum ve dayanışma gibi değerleri ele alan eserde sadece savaşlar değil; nasip, kader, dostluk, ölüm, adalet ve kibir gibi konular da işlenir. Eserin giriş bölümünde ve hikâyelerde yer alan atasözleri, Oğuzların günlük yaşayışına dair gözlemleri yansıtan, kişilere yol gösteren herkesin kabul ettiği prensiplerdir.

Yaşantıların özü olan, ataların tecrübeleri yansıtan atasözlerine uyulması gerekir, uymayan kişiye değer verilmez. "Ata adını yorıtmayan hoyrad oğul, ata bilinden ininçe in-mese yağ, ana rahmine düşünce toğmasa yağ. Ata adın yorıdanda devletlü oğul yağ... Ol zamanda -oğullar ataya muhalefet etmez-di- oğul atasözün iki eylemez idi, iki eylese ol oğlanı kabul eylemezler idi (Ergin 1994: 74, 160)". Çocukların yapacakları işlerde, yetiştirilmesinde ve terbiyesinde büyüklerin rıza göstermesi, onaylarının olması önemlidir. İnsanlara nasıl olması veya davranması noktasında atasözleriyle ders verilir.

Allah Allah demeyince işler yürümez, Kadir Tanrı vermeyince er zenginleşmez. Ezel-den yazılmasa kul başına kaza gelmez, ecel vakti ermeyince kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıkan can geri gelmez. Bir yağidin Kara Dağ yumrusunca malı olsa yağar, direr, talep eyler nasibinden fazlasını yiye bilmez. Coşkun sular taşsa deniz dolmaz. Kibirlik eyleyen Tanrı sevmez, gönlünü yüce tutan erde devlet olmaz. Yad oğlu saklamakla oğul olmaz, büyüyünce bırakıp gider, gördüm de-mez. Kül tepcek olmaz, güvey oğul olmaz. Kara eşek başına gem vursan katır olmaz, hizmetçiye elbise giydiren kadın olmaz. Lapa lapa karlar yağsa yazı kalmaz, yap-raklı yeşil çimen güze kalmaz. Eski pamuk bez olmaz, eski düşman dost olmaz. Kızak kaymayınca yol alınmaz, kara çelik öz kılıcı çalmayınca hasım dönmez, er malına kıy-

mayınca adı çıkmaz. Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofrı çekmez. Oğul atanın yerine yetiştirdiğidir, iki gözünün biridir. Devletli oğul olsa ocağın közüdür. Oğul dahi neylesin baba ölüp mal kalmasa. Baba malından ne fayda başta devlet olmasa... Devletsiz şerrinden Allah saklasın hanım sizi!" (Ergin 1994: 73-75).

Dede Korkut hikâyeleri tek başlarına ba-ğimsiz olarak görülse de bütün ve uzun bir destanın parçaları gibidir. Oğuz boylarının kendileriyle ve düşmanlarıyla mücadelele-riyle, kadın-erkek ilişkileriyle, aile ve toplum yaşantısıyla, destansı ve masalsı olağanüs-tü unsurlarla, Türk kültürüne ve tabiata ait canlı anlatımıyla, milletin ortak değerlerini anlatmasıyla "Dede Korkut Kitabı" var ol-maya ve varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Kaynakça

- Ercilasun, Ahmet Bican (2019) "Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar", Millî Folklor. S.16: 5-22.
- Ergin, Muharrem (1994) Dede Korkut Kitabı-I. Ankara, TDK Yay.
- Gökyay, Orhan Şaik (1994). "Dede Korkut", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yay. C.9: 77-80.
- Köprülü, Fuad (1999) Edebiyat Araştırmaları. Ankara, TTK Yay.
- Sakaoğlu, Saim (2011) Halk Hikâyeleri. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay.

ACZİMİN GİRYESİ

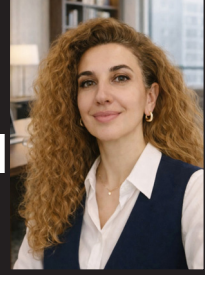
Ahmet Sevgi

عزمله چالیشارق آنجق علم عرفان صاحبی اولونور
کرچه جاهل توپلوملرده بشیک علماسی چوقجه بولونور

BEŞİK ULEMASI

Azimle çalışarak ancak ilim-irfan sahibi olunur,
Gerçi cahil toplumlarda beşik uleması çokça bulunur.
(Ahmet Sevgi)

BİR MİLLETİN HAFIZASINDA YAŞAYAN DESTAN

**SERPİL
YALÇINKAYA**

Türk kültürünün en kıymetli ve güçlü sözlü miraslarından biri olan Dede Korkut Hikâyeleri, Oğuz Türklerinin yaşam biçimini, mücadelelerini, inançlarını ve değer dünyasını anlatan destansı anlatılardır. Yüzyıllarca sözlü gelenekte yaşamış, kopuz eşliğinde anlatılmış, sonra yazıya geçirilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yönüyle sadece bir edebiyat eseri değil, bir milletin hafızasıdır.

Hikâyelerin bilge kişisi Dede Korkut ise hem anlatıcı hem yol göstericidir. O, olayların sonunda ortaya çıkar, dua eder, öğüt verir, ad koyar. Aslında o, toplumun vicdanıdır. Sözüyle yön verir, duasıyla bereket diler.

Bu hikâyeleri okurken dikkat çeken şey, vatan ve millet kavramlarının ne kadar derin ve içten işlendiğidir. Anlatılanlar sadece savaş hikâyeleri değildir; bir milletin nasıl ayakta kaldığının, yurduna nasıl sahip çıktığının ve birliğini nasıl koruduğunun hikâyesidir.

Vatan: Yurt Sadece Toprak Değildir.

Dede Korkut dünyasında vatan, üzerinde yaşanan bir arazi parçası değildir. O, ataların emaneti, namus ve kimliktir.

"Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması" hikâyesinde düşman baskını sadece bir çadırın talanı değildir. Oğuz ilinin onuruna yapılan bir saldırdır. Kazan Bey'in verdiği mücadele kişisel değil, toplumsaldır. Çünkü o bilir ki ev dediği yer sadece bir çadır değildir; bir yurdun simgesidir. Çünkü yurt demek, millet demektir.

Dede Korkut'un şu sözü bu anlayışı yansıtır:

"Yurt için baş veren yiğidin adı ölmez."

Bu cümle, vatan uğruna yapılan fedakârlığın bir milletin hafızasında sonsuza kadar yaşayacağını gösterir. Toprak uğruna verilen mücadele aslında kimlik mücadelesidir.

"Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek" hikâyesinde Beyrek'in esaret yıllarından sonra

yurduna dönüşü, aslında vatan hasretinin ifadesidir. Beyrek için yurt, sadece bir mekân değil; kimliğinin parçasıdır. Onun dönüşü, toprağın evladını yeniden kucaklaması gibidir.

"Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü" hikâyede ise Tepegöz, Oğuz ilini tehdit eden bir felakettir. Basat'ın mücadelesi sadece bir canavarla savaş değildir; Oğuz yurdunu kurtarma mücadelesidir. Burada vatani korumak, milletin geleceğini korumaktır. Bu hikâyeler şunu düşündürüyor: Vatan sevgisi sadece savaşla değil; sahip çıkarak, korumakla, unutmamakla da ilgilidir.

Millet: Birlik Ruhuyla Var Olmak, Birlikte Güçlü Olmak

Dede Korkut hikâyelerinde millet kavramı bireysel kahramanlıklardan çok daha önemlidir. Oğuz toplumu bir bütündür.

"Dirse Han Oğlu Boğaç Han" hikâyesinde baba ile oğul arasındaki kırgınlık bile sonunda birlik için aşılar. Çünkü aile, milletin temelidir. Eğer aile dağılırsa oba dağılır; oba dağılırsa millet zayıflar.

Dede Korkut'un şu sözü millet bilincini özetler:

"Birlik olan yerde dirlik olur."

Bu söz sadece o döneme değil, bugüne de hitap eder. Millet olmak demek, aynı kaderi paylaşmak demektir. Millet olmak aynı acıyı paylaşmak, aynı sevinci büyütmek demektir. Oğuz beyleri savaşırken yalnız kendileri için değil, bütün oba için savaşırlar. İşte bu bilinç, millet kavramının temelidir.

"Deli Dumrul" hikâyesinde ise farklı bir yön görürüz. Dumrul'un Azrail'e meydan okuması ve sonunda ailesinin fedakârlığı, bireysel gururun yerini aile bağlarına ve bağlılığa bırakmasını anlatır. Dumrul'un kurtuluşu, yalnız kendi cesaretiyle değil, ailesinin sevgisiyle olur. Bu da milletin

temelinin fedakârlık ve dayanışma olduğunu gösterir.

Ayrıca **"Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı"** hikâyesinde Kan Turalı'nın zorlu mücadelesi sırasında Oğuz beylerinin desteği önemlidir. O yalnız değildir; arkasında bir oba vardır. Bu dayanışma ruhu, millet olmanın en somut göstergesidir.

Manevi Değerler: Cesaret, Sadakat ve İnanç. İnançla Güçlenen Millet

Dede Korkut hikâyelerinde vatan ve millet kavramı manevi değerlerle iç içedir. Cesaret, sadakat, sözünde durma ve inanç toplumun temel taşlarıdır.

Hikâyelerde sıkça şu ifadeye rastlanır:

"Allah adını anmadan işe başlanmaz."

Bu söz, toplumun inançla yoğrulmuş yapısını gösterir. Yapılan her işte bir dua vardır. Savaş da barış da evlilik de bir dua ile başlar.

Sözünde durmak da en büyük erdemlerden biridir. Verilen söz tutulur. Çünkü söz namustur. Bu anlayış milletin güven temelini oluşturur.

Kadınların hikâyelerdeki aktif rolü de dikkat çekicidir. Onlar sadece evde bekleyen kişiler değildir; gerektiğinde ata biner, savaşır, akıl verir. Bu da toplumun bütün fertleriyle bir bütün olduğunu gösterir. Millet dediğimiz yapı sadece erkek kahramanlardan oluşmaz; anaların duası, kadınların cesareti de o yapının temelidir.

"Bamsı Beyrek" hikâyesindeki Banu Çiçek, sadece bekleyen bir kadın değildir; ata biner, mücadele eder. Bu durum milletin sadece erkeklerden oluşmadığını, toplumun bütün fertlerinin bir bütün olduğunu gösterir.

Dede Korkut'un bize kazandırdığı en önemli şeylerden birisi de manevi dik duruştur. Vatan sevgisi, millet bilinci ve inanç bir araya geldiğinde güçlü bir toplum ortaya çıkar.

Geçmişten Günümüze Mesaj

Dede Korkut hikâyeleri sadece geçmiş anlatmaz; bugüne de seslenir, geleceğe de ışık tutar.

Vatanın korunması için birlik gerekir. Milletin ayakta kalması için değerler gerekir. Eğer birlik bozulursa dirlik bozulur. Eğer değerler unutulursa kimlik zayıflar. Dede Korkut'un duaları aslında bir millet

için edilen temennilerdir:

"Ocağın sönmesin, adın daim olsun."

Bu söz, bir milletin sürekliliği için edilen duadır.

Bugün belki kılıçla savaşmıyoruz; ama kültürümüzü, dilimizi ve değerlerimizi koruma sorumluluğumuz var. Birbirimize sahip çıkmak, adaletli olmak, dürüst yaşamak da bir tür vatan savunmasıdır.

Dede Korkut Hikâyelerinde vatan ve millet kavramları iç içe geçmiş iki temel değerdir. Vatan, uğruna mücadele edilen kutsal bir yurt; millet ise o yurdu anlamlı kılan birlik ruhudur.

Bu hikâyeler bize sadece geçmiş anlatmaz; nasıl bir insan ve nasıl bir toplum olmamız gerektiğini de hatırlatır. Cesaretin, fedakârlığın, birliğin ve inancın bir milleti nasıl ayakta tuttuğunu gösterir.

Dede Korkut'un asıl gücü burada yatıyor: O, bize köklerimizi hatırlatıyor. Birlik içinde olursak güçlü, değerlerimize sahip çıkarsak kalıcı olacağımızı anlatıyor.

Ve belki de en önemlisi şunu öğretiyor:

Vatan sadece üzerinde yaşadığımız toprak değil; onu anlamlı kılan milletin ortak yüreğidir.

Vatan, üzerinde yaşanan toprak; millet ise o toprağa anlam veren topluluktur. Hikâyelerde vatan uğruna verilen mücadeleler, milletin birlik ruhuyla birleşir ve ortaya güçlü bir kimlik çıkar.

Bu hikâyeleri okudukça insan sadece geçmiş öğrenmez; aynı zamanda kendini tanıır. Cesaretin, sadakatin, inancın ve birliğin ne kadar önemli olduğunu yeniden fark eder.

Bugün belki at üstünde savaşmıyoruz; ama kültürümüzü, dilimizi ve değerlerimizi korumak gibi bir sorumluluğumuz var. Dede Korkut'un sesi asırlardır bize aynı şeyi söylüyor:

Birliğini koru, yurduna sahip çık, değerlerini unutma!

Kaynaklar

Dede Korkut Hikâyeleri, çeşitli baskılar. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları.

Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkut'un Kitabı, Kabalcı Yayınları.

Semih Tezcan, Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar, Yapı Kredi Yayınları.

GÜLİSTAN'IN GÖLGESİNDE

AHMET SEVGİ

عاجز باشد که دست قدرت یابد
برخیز دودست عاجزان برتابد

*Âcizin eline güç-kuvvet geçince,
tutar, acizlerin kolunu keser.*

(Şeyh Sâdî)

ÂCİZİN İLK İŞİ

*Acıyıp makam-mevki verdiğiniz ekmeğe muhtaç kişinin,
Ne acıdır, mazlumu ezmek olduğunu görmek ilk işinin.*

(Ahmet Sevgi)

MESNEVİ'NİN GÖLGESİNDE

AHMET SEVGİ

عالمی را يك سخن ويران كند
روبهان مرده را شیران كند

*Bir söz, âlemi yıkar, ölmüş
tilkileri aslan eder.*

(Hz. Mevlânâ)

UYUYAN FİTNE

*Uyuyan fitneyi sakın uyandırma, âlemi yakar yıkar,
Ve sokak serserilerinden nice sahte kahramanlar çıkar.*

(Ahmet Sevgi)